

Navracsics Judit – Lengyel Zsolt szerk.

Pszicholingvisztikai tanulmányok I–III. (Tóth Szilvia)

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2010–2012

Nyelvfejlés a Balaton partján

A pszicholingvisztika a nyelv és a gondolkodás kapcsolatával foglalkozik. Azt kutatja, hogy milyen folyamatok zajlanak le az agyunkban, miközben beszélünk (beszédprodukció), illetve hogyan vagyunk képesek a beszédet megérteni (beszédpercepció). A mentális lexikon, vagyis az „agy szótár” vizsgálata a beszédprodukcióval és a beszédpercepcióval kapcsolatos ismereteket is bővíti. A pszicholingvisztika foglalkozik továbbá a gyermeknyelv kérdéseivel, vagyis többek között azzal, hogy a csecsemő hogyan sajátítja el az anyanyelvét. Határterületeihez tartozik a kétnyelvűség, amely azokat az egyéneket és közösségeket vizsgálja, amelyek két (vagy több) nyelvet beszélnek. A pszicholingvisztika megfigyeléssel és kísérletekkel kutatja a szakterületéhez tartozó jelenségeket. Ezeknek a kutatásoknak az eredményeit kívánja összefoglalni a 2010 óta évente megjelenő *Pszicholingvisztikai tanulmányok* című

sorozat. A kötetekben található tanulmányok az 1999 óta évente megrendezett, nemzetközi Pszicholingvisztikai Nyári Egyetemen hangzottak el. A rendezvény legfőbb célja a közép-európai pszicholingvisztikai kutatások megismerése és a nemzetközi szintű tudományos kooperációk létrehozása. A tanulmányok szerzőinek többsége a pszicholingvisztika vizsgálati területeinek aktív kutatója. Aktuális kutatásuk ismertetésével az olvasó képet kap a beszédprodukció és a beszédpercepció folyamatairól. Olvashatunk a beszédviselkedésről egy- és kétnyelvűekkel folytatott kutatások eredményei nyomán, továbbá egyes tanulmányok rávilágítanak a második nyelvszajátítás és az írott nyelv kérdéseire. Jelen ismertetés a tanulmánykötetben szereplő cikkek közül azokat mutatja be, amelyek leginkább segítséget nyújthatnak az anyanyelvi nevelés területén.

A sorozat első kötetében Gósy Mária *Szavak percepció minősítése gyermekkorban* című tanulmánya (Gósy 2010: 20–29) arra kereste a választ, hogy a kilencéves gyermekek vajon képesek-e már bizonyos percepció folyamatok tudatos működtetésére: el tudják-e különíteni egymástól egy szó számukra könnyebben és nehezebben érthető ejtésvariációit. A kutatásban részt vevő 60 kisiskolás egyik fele egy női, másik fele egy férfi beszélőt értékelt 1-től 5-ig terjedő skálán, ahol az 1-es a „nem érthető” kategóriát, az 5-ös pedig a „kiválóan érthető”-t jelentette. A kiejtett szó az *akkor* volt. A teszt eredményei azt mutatták, hogy a gyermekek a férfi adatközlő szavait jobban érthetőnek minősítették. Ez az eredmény megegyezik egy korábbi kutatás eredményeivel, ahol ugyanezt a tesztet felnőttekkel végezték el. Ez alapján tehát a percepció döntéseket nem az életkor befolyásolja. A kutatás arra is kereste a választ, hogy a gyermekek számára melyek lehetnek a meghatározó fonetikai paraméterek. Az eredményekből kiderül, hogy a gyermekek tudatosan észlelik az adott beszédjel akusztikai sajátosságait a férfi-női ejtésben. Női beszélő esetében a teljes szó időtartama, a zöngétlen mássalhangzó időtartama és a hangsúlyos magánhangzó második formánsa volt a meghatározó, a férfi beszélők esetében pedig a teljes szó, valamint a zöngétlen mássalhangzó időtartama és a hangsúlyos magánhangzó első formánsa. A szerző felhívja a figyelmet arra is, hogy a gyermekek részéről igény lenne a könnyebben észlelhető, érthető beszédre.

Bóna Judit és Imre Angéla óvodások és kisiskolások magánhangzóképzését vizsgálta (Bóna–Imre 2010: 49–56). Azt feltételezték, hogy bár a rövid-hosszú magánhangzókat az észlelés tekintetében hat–hét éves kor között a gyerekek már meg tudják különböztetni, a produkció során ez csak később következik be. A vizsgálatban tíz nagycsoportos óvoda (öt–hat évesek) és tíz kisiskola (kilencévesek) vett részt, akikkel rövid interjút készítettek. Az eredmények bizonyították, hogy az iskolások esetében minden magánhangzópár ejtése szignifikáns különbséget mutat, míg az óvodásoknál ez csak az *o, ó; u, ú* esetében volt mérhető. Feltételezhető, hogy a két magánhangzópár elkülönülése gyakoriságuk miatt következik be előbb, illetve a nyelvelsajátítás során előbb is jelennek meg a beszédprodukcióban. A kutatásból kiderült, hogy a magyar nyelvet beszélőknél hat–kilenc éves kor között alakulnak ki a rövid-hosszú magánhangzópárok.

Markó Alexandra, Grácz Tekla Etelka és Imre Angéla a hűmmögés elsajátítását, használatát vizsgálta óvodások, iskolások és felnőttek körében (Markó–Grácz–Imre 2010: 82–92). Az eredmények azt mutatták, hogy az egyetértést és az egyet nem értést jelző hűmmögések már öt–hét éves korban a kommunikáció részei, bár funkciójuk még nem tudatosodik. A korai kialakulás okát a szerzők a gyakoriságban, illetve a könnyű azonosításban látják. 12–13 éves korra ismerik fel a gyerekek a kérdő hűmmögést, addig csak mintakövetésként használják. A hűmmögés időtartama a kor előrehaladtával folyamatosan csökken, ennek oka valószínűleg a beszédrutin kialakulásában van.

A második kötetben Neuberger Tilda óvodások és kisiskolások körében végzett szóasszociációs kutatásáról olvashatunk (Neuberger 2011: 62–69). A szerző azt kívánta feltárni, hogy milyen változások mennek végbe a mentális lexikonban óvodáskortól kisiskoláskorig. Ehhez 12 óvodáskorú gyermekkel (hatévesek) és 12 kisiskolással (kilencévesek) végzett szabad szóasszociációs felmérést, időkorlát nélkül. Az eredmények alapján az aktivált szavak száma több mint kétszeresére nő az óvoda és az iskola harmadik osztálya között. A nyelvi tudatosság, a gyarapodó nyelvtani ismeretek megmutatkoznak az egyre bővülő szókincsben: míg óvodás korban leginkább csak főnevek fordultak elő, addig kilencéves korra már minden szófaj képviselte magát az aktivált szavak sorában. Ezt az írás- és a fogalmazásórák segítik elő a leginkább. Az iskolásoknak fejlettebb az asszociációs stratégiája, több fogalomkörből sorolnak szavakat. A szerző felhívta a figyelmet egy-egy kirívó esetre, amikor az iskolás gyermek teljesítménye az óvodásokéval egyezett meg, ez pedig – ha a szegényes szókincs miatt alakult így, akkor – a tanuló iskolai előmenetelében hátrányt jelenthet a jövőben, tanulási nehézségekhez vezethet.

Beke András és Horváth Viktória a hallássérült és az ép hallású gyermekek beszédprodukcióját vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy a hallássérült gyermekek – valószínűleg az artikulációs nehézségek okán – rövidebb beszédszakaszokat hoznak létre az anyanyelv-elsajátítás kezdetén és kisiskolás korban is (Beke–Horváth 2011: 27–35). A szünetek (néma és kitöltött) esetében a hallássérült gyermekeknek több és hosszabb ideig tartó szünetre van szükségük a tervezéshez és a kivitelezéshez. Az alaphangmagasság vizsgálatokor eltérést figyeltek meg a fiúknál: a hallássérült fiúk hangmagassága magasabb, mint ép halló társaiké; valamint összefüggés figyelhető meg a halláscsökkenés mértéke és a hangmagasság között: a súlyosan nagyothallók hangmagassága alacsonyabb.

A harmadik kötetben Vakula Tímea diszlexiás gyermekek spontánbeszéd-vizsgálatáról olvashatunk (Vakula 2012: 190–197). A szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy a mai gyermekek 4–10%-a diszlexiásnak számít, azaz olvasási nehézséggel küzd. Ismerteti, hogy milyen kritériumrendszer alapján sorolunk valakit a diszlexiások közé, mitől számít egy olvasási nehézséggel küzdő ember diszlexiásnak: „a) felnőttkorig elhúzódó olvasási zavar; b) az olvasásban és az írásban/helyesírásban tapasztalható sajátos hibákkal jellemezhető; c) örökletes jelenség; d) gyakrabban fordul elő fiúknál, mint lányoknál; e) normál, illetőleg magas intelligenciahányadossal jár együtt; f) kizárható a szociológiai tényező, mint például a verbálisan ingerszegény környezet” (Vakula 2012: 190). A legújabb kutatások szerint a diszlexia érinti a beszédfeldolgozást is. A szerző azt tanulmányozta, hogy hatással van-e a beszédprodukcióra. Tíz diszlexiásnak minősített és tíz nem diszlexiás nyolcéves

diákat vizsgált. A diszlexiás gyermekek személyre szabott fejlesztésben részesülnek az iskolában, hetente öt–tíz órában. Az eredmények alapján elmondható, hogy a spontán beszédben a diszlexiás gyermekek több megakadásjelenséget produkáltak, ezen kívül azonban – egyrészt az egyéni fejlesztésnek köszönhetően, másrészt a kontrollcsoporttól nem várt elmaradás következtében (sokan még egy korábbi anyanyelv-elsajátítási szakaszban jártak) – nem mutatkoztak szignifikáns különbségek a két csoport között. A szerző végül arra hívja fel a pedagógusok és a szülők figyelmét, hogy mivel a beszédtervezési folyamatokra is hatással van a diszlexia, így bár a diszlexiások mentesülnek az írásbeli vizsgák alól, és csak szóban feleltetik őket, a rossz szóbeli teljesítmény nem egyértelműen a felkészületlenség eredménye, sokszor akár a beszédprodukciónak elmaradott szintje is nem megfelelő színvonalú felelethez vezethet.

Őszi Hajnalka középiskolás diákok olvasási stratégiáit vizsgálta (Őszi 2012: 228–234). A tanulmány elején megjegyzi, hogy az értő olvasás az egyén boldogulásának és az esélyegyenlőség megteremtésének a feltétele az információs társadalomban. Kutatásában 33 kilencedikes tanuló (14–15 évesek) és 29 tizenkettedikes diák (17–18 évesek) vett részt. Az első feladatban egy versben a humor forrását kellett megállapítani, ehhez statikus sémát, tudáskeretet kell a diákoknak alkalmazni. A második feladat megoldásához tudatos olvasási célra, továbbá pragmatikai készségekre volt szükség. A harmadik feladathoz lényeglátás kellett, a negyedikhez problémamegoldó stratégiák alkalmazása. Az eredmények azt mutatják, hogy míg az első kérdés esetében ugyanúgy teljesítettek a diákok, addig a másik három kérdésben mindig alulmaradtak a fiatalabbak. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy az olvasásfejlesztés nem zárulhat le az általános iskola alsó tagozatában. A középszintű magyar érettségi megköveteli a szövegértés fejlesztését, szükség van az olvasási stratégiák tanítására. Felsorol továbbá olyan módszereket, amelyek segítségével ezek a területek fejleszthetők: a sémaaktiváció az új információ egy már meglévőhöz való hozzákapcsolásában, a segítő kérdések, a reciproktanítás, a PQRS-stratégia vagy a Botel-féle stratégia.

Jordanidisz Ágnes angol nyelvű tanulmányában kilencven öt–nyolc év közötti gyermeket vizsgált, arra keresve a választ, hogy vajon mennyire fejlődik a szófelismerési képesség a kor függvényében (Jordanidisz 2012: 208–219). Azt figyelte meg, hogy öt–nyolc éves kor között a gyermekeknek hány szótagra van szükségük ahhoz, hogy a helyes szót hívják elő a mentális lexikonukból. Eredményei alapján öt–hat éves kor között nehezebb a szófelismerés szótagszinten akkor, ha a szó több szótagú vagy többértelmű, vagy ha grammatikai jegyekkel van ellátva; hat–hét éves kor között pedig akkor, ha a szó képzett, és több mint három szótagú. Fonémaszinten nehéz a felismerés hatéves kor alatt és hat–hét éves kor között, ha a szó több mint három fonémából áll; hét–nyolc éves kor között pedig akkor, ha a szó több mint 4 fonémából áll. Megállapítható tehát, hogy az olvasás megkezdése pozitív hatással van a szófelismerésre, majd a nagyobb olvasási gyakorlat még tovább segíti a gyermekeket.

Gerliczkiné Schéder Veronika egy kevésbé ismert módszert mutatott be a nyelvi és a beszédzavarok kezelésére, ez pedig a lovasterápia (Gerliczkiné 2012: 116–120). Az általa vizsgált gyermekek esetében a lovasterápia hatására javult a beszédtevékenység minősége, mennyisége, egy autista, nem beszélő kisfiú esetében pedig beindult a beszédtevékenység.

Az eddigi kötetek tanulmányaiból egyértelműsíthető, hogy elengedhetetlen az anyanyelvi kompetenciák fejlődésének folyamatos ellenőrzése. A kutatók és a gyakorló pedagógusok együttműködése lehetőséget nyújt arra, hogy a gyermekek fejlesztése tudatosabb, célzottabb és hatékonyabb lehessen azáltal, hogy a nyelvi nevelés során felmerülő kérdésekkel, nehézségekkel foglalkozó kutatások eredményeit a szakemberek a gyakorlatba ültetik.

Előljáróban szólni kell a negyedik kötetről: 2013 májusában 15. alkalommal rendezik meg a Pszicholingvisztikai nyári egyetemet, ahol az eddigi területeken kívül most már az idegennyelv-oktatás kérdése is külön figyelmet

kap, bízva abban, hogy a gyakorló oktatók tapasztalataik bemutatásával segítséget, ötleteket nyújtanak egymásnak a nyelvfejlesztésnek ezen a területén is.

Irodalom

- Beke András – Horváth Viktória 2011. A spontán beszéd fonetikai mintázata hallássérült gyermekeknél. In: Navracsics Judit – Lengyel Zsolt (szerk.) *Lexikai folyamatok egy- és kétnyelvű közegben. Pszicholingvisztikai tanulmányok II.* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 27–35.
- Bóna Judit – Imre Angéla 2010. A rövid-hosszú magánhangzók óvodás és kisiskolás gyermekek beszédprodukcójában. In: Navracsics Judit–Lengyel Zsolt (szerk.) *Nyelv, beszéd, írás. Pszicholingvisztikai tanulmányok I.* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 49–56.
- Gerliczkiné Schéder Veronika 2012. A nyelvi fejlesztés lehetőségei lovasterápiás foglalkozásokon. In: Navracsics Judit–Lengyel Zsolt (szerk.) *A mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban. Pszicholingvisztikai tanulmányok III.* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 116–120.
- Gósy Mária 2010. Szavak percepciók minősítése gyermekkorban. In: Navracsics Judit – Lengyel Zsolt (szerk.) *Nyelv, beszéd, írás. Pszicholingvisztikai tanulmányok I.* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 20–29.
- Jordanidisz, Ágnes 2012. Word recognition on the basis of syllable and speech sound blending in 5-to-8-year-old children. In: Navracsics Judit – Lengyel Zsolt (szerk.) *A mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban. Pszicholingvisztikai tanulmányok III.* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 208–219.
- Markó Alexandra – Grácsi Tekla Etelka – Imre Angéla 2010. A diskurzuszjelölők használatának fejlődése: a hűmmögés formai és funkcionális sajátosságai különböző életkorokban. In: Navracsics Judit – Lengyel Zsolt (szerk.) *Nyelv, beszéd, írás. Pszicholingvisztikai tanulmányok I.* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 82–92.
- Neuberger Tilda 2011. Szóasszociációs vizsgálatok óvodásoknál és kisiskolásoknál. In: Navracsics Judit – Lengyel Zsolt (szerk.) *Lexikai folyamatok egy- és kétnyelvű közegben. Pszicholingvisztikai tanulmányok II.* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 62–69.
- Őszi Hajnalka 2012. Olvasási stratégiák és szövegértés. In: Navracsics Judit – Lengyel Zsolt (szerk.) *A mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban. Pszicholingvisztikai tanulmányok III.* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 228–234.
- Vakula Tímea 2012. Diszlexiás gyermekek spontán beszédének vizsgálata. In: Navracsics Judit – Lengyel Zsolt (szerk.) *A mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban. Pszicholingvisztikai tanulmányok III.* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 190–197.

Tóth, Szilvia: Language development at Lake Balaton

Az írás szerzőjéről

Tóth Szilvia

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország

tothsz[kukac]uni-pannon.hu